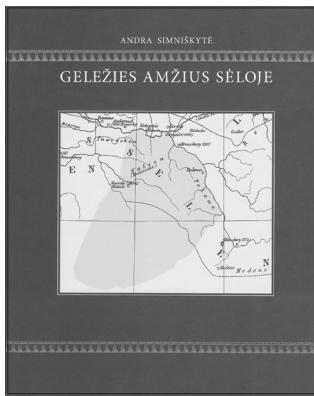

SIMNIŠKYTĖ, A. *GELEŽIES AMŽIUS SĖLOJE*. Vilnius: Diemedis, 2013, 336 p.

2014 m. pradžioje pasirodė Andros Simniškytės monografija „Geležies amžius Sėloje“. Knygoje išsamiai analizuojama vienos baltų genties – sėlių – ūkinė ir socialinė raida ilgu, beveik du tūkstantmečius apimančiu laikotarpiu – nuo I t-mečio pr. Kr.

pabaigos iki II t-mečio po Kr. vidurio. Į sėlių apgyvendintą teritoriją žvelgiama kaip į vientisą regioną, neapsiribojant dabartinėmis Lietuvos Respublikos sienomis, lygiaverčiai analizuojant tiek Lietuvos, tiek Latvijos archeologinius paminklus. Leidinys išleistas „Diemedžio“ leidykloje, jis yra 336-ių puslapių apimties, su 117 iliustracijų. Knygą sudaro įvadas, pagrindinė tekstinė dalis, priedai (lentelės ir diagramos), žemėlapiai, Sėlos archeologinių vietovių sąvadas, geografinė rodyklė ir santrauka anglų kalba.

Knyga parašyta dar 2004 m. Vilniaus universitete autorės apgintos disertacijos „Kultūrinė dinamika Sėlos regione (I–XIII a. po Kr.)“ (Simniškytė–Strimaitienė 2004) pagrindu. A. Simniškytės tyrimai šia kryptimi buvo publikuoti ne viename straipsnyje tiek iki disertacijos gynimo, tiek ir po jo, bet iš karto reikia pabrėžti, kad tai tikrai nėra tiesiog paprastas prieš dešimtmetį apgintos disertacijos publikavimas. Nors disertacijos ir monografijos struktūra yra labai panaši, pats dėstymas, tekstas yra visiškai nauji, atspindintys ne tik naujus duomenis (kurių, tiesą sakant, nėra labai daug), bet kur kas svarbiau – ir besivystančių autorės požiūrį į archeologinę medžiagą, jos interpretavimą. Archeologinė medžiaga aiškiau struktūruojama, detaliau analizuojama, pateikiamos naujos jos interpretacijos, todėl pagrindinės išvados, nors ir išlieka labai panašios, yra svaresnės ir tvirčiau pagrįstos.

Darbo, skirto Sėlos regiono apibendrinimui, aktualumas yra akivaizdus – neabejotinai tai viena mažiausiai archeologų analizuotų ir „paslaptinčiausių“ geležies amžiaus kultūrinių sričių Lietuvoje. Be A. Simniškytės darbų, šiam regionui skirta vos keletas kitų tiek Lietuvos, tiek ir Latvijos archeologų straipsnių, o ir tie dažniausiai yra nedidelės apimties, gana siauros tematikos, be platesnės analizės. Daug ką pasako vien tas faktas, kad ne vieną dešimtmetį skiriant itin daug dėmesio kultūrinių sričių išskyrimo, jų ribų identifikavimo ir susiejimo su rašytiniuose šaltiniuose minimomis gentimis klausimams, sėlių kultūrinės srities požymiai taip ir liko iki galo neapibrėžti, neaiški laidojimo papročių raida, neidentifikuoti skirtumai ir ribos su gretima latgalių gentimi. Labiau gilinant galima pastebėti, kad problema slypi ne vien tik apibendrinamųjų darbų trūkume, ne mažiau skurdūs yra ir pirminiai šaltiniai – archeologinių kasinėjimų medžiaga. Platesnės apimties tyrimai vykdyti vos keliuose paminkluose tiek Lietuvos, tiek Latvijos teritorijoje. Kaip pagrindinius sėlių kultūrą reprezentuojančius tyrinėtus paminklus galima paminėti Petrešiūnų, Moškėnų (Laukupėnų), Vėlikuškių, Kerelių piliakalnių, Juodonių piliakalnį su gyvenvieta, Sartų ežero salos gyvenvietę bei Norkūnų, Muoriškių, Visėtiškių pilkapynus Lietuvoje ir Platerių-Spietinių, Lejasduopelių-Pigėnų archeologinius kompleksus, Dignajos, Sėlpilio, Stupelių piliakalnių su gyvenvietėmis, Krygano ežero salos gyvenvietę, Slatės šilo, Buokių pilkapynus Latvijoje. Šis sąrašas gana trumpas, o kituose paminkluose atlikti tik labai nedidelės apimties tyrimai, pilkapynuose tyrinėta tik po vieną ar kelis pilkapius. Iš viso geležies amžiaus Sėloje šiuo metu turima tik apie 400 ištirtų kapų, vos keliasdešimt iš jų tirti osteologiškai, daugelis datuojami tik labai apytiksliai. Gyvenviečių ir piliakalnių medžiaga taip pat labai fragmentiška, datuojama pernelyg plačiais chronologiniais intervalais. Visa tai parodo tiek A. Simniškytės darbo aktualumą, tiek ir problemą, su kuriomis autorė neabejotinai turėjo susidurti jį rašydama.

Kaip išskirtinį A. Simniškytės darbo bruožą galima paminėti jo „tarptautiškumą“. Panašaus pobūdžio darbams dažniausiai būdinga tai, kad žymiai daugiau dėmesio skiriama lengviau prieinamai savo šalies archeologinei medžiagai, o kaimyninių šalių analizuojama tik iš antrinių šaltinių – apibendrinamųjų tos šalies archeologų darbų. Čia abiejų šalių medžiaga analizuojama lygiaverčiai, dažniausiai remiantis pirminiais šaltiniais, be kurių tikrai būtų labai sunku suprasti regiono kaip vientiso kultūrinio-geografinio darinio raidą.

Knygos tikslą A. Simniškytė apibrėžia taip: „*monografiškai apibendrinti geležies amžiaus nuo erų sandūros iki valstybės susikūrimo procesus ir kultūrinių formų kaitą Sėlos regione*“ (p.10). Taigi darbas yra sintetinio pobūdžio, jame apibendrinama įvairių tyrėjų daug metų kaupta medžiaga. Tokio pobūdžio darbų istoriografinę reikšmę būtų sunku pervertinti – tai tarsi mokslinių tyrimų galutinis produktas, atspindintis jų išleidimo meto mokslinį lygį, vyraujančias tyrimų kryptis bei paradigmas. Šiuo požiūriu vertinant analizuojamą monografiją svarbiau ne tai, apie kokį regioną kalbama, bet tai, kaip ir iš kokios perspektyvos jis yra analizuojamas. Lyginant su pagrindinėmis archeologijos mokslo raidoje gyvavusiomis ir tebegyvuojančiomis paradigmomis, A. Simniškytės darbe galima įžvelgti kultūrinės-istorinės mokyklos ir į socialinius klausimus orientuotos apgyvendinimo archeologijos (angl. *settlement archaeology*) bruožų. Kultūrinės-istorinės mokyklos bruožai nežymūs – šiai paradigmai aktualūs klausimai (Sėlos ribos, paminėjimai ankstyvuosiuose rašytiniuose šaltiniuose, Brūkšniuotosios keramikos kultūros išnykimas, Pilkapių kultūros paplitimas ir pan.) aptariami gana glaustai ir daugiausia tik įvardiniame skyriuje, su darbo išvadomis nesiejami. Susidaro įspūdis, kad paliesdama šiuos klausimus autorė tiesiog atidavė duoklę istoriografijos tradicijai – daugelyje ankstesnių apibendrinamųjų darbų šie klausimai buvo laikomi kone privalomi. Pagrindinė apgyvendinimo archeologijos idėja – socialinių, ekonominių, politinių aspektų analizė remiantis teritorinių struktūrų analize – gana tiksliai atitinka šioje recenzijoje analizuojamos monografijos esmę.

Tokios krypties tyrimai Lietuvos archeologijoje yra dar nauji, kol kas turime palyginti nedaug ir jų

publikacijų. Nors pirmieji darbai, kur analizuojamos teritorinės struktūros, pasirodė dar XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje (K. Šešelgis, V. Ušinskas), daugiau tyrėjų dėmesio ši kryptis sulaukė tik XXI a. pradžioje, kuomet pasirodė atskiriems regionams skirti M. Bertašiaus (Bertašius 2002), V. Žulkaus (Žulkus 2004) darbai, buvo apginta jau minėta A. Simniškytės disertacija (Simniškytė-Strimaitienė 2004). Vertinant jos darbus (tiek disertaciją, tiek ir monografiją) panašios krypties darbų kontekste išskirtinis jų bruožas yra tai, kad juose analizuojami kultūriniai pokyčiai ilgu laikotarpiu, o ne konkrečiu trumpu periodu, kaip tai daroma kitų autorių darbuose. Būtent ilgo laikotarpio analizė leido A. Simniškytei išplėtoti ir ciklinės kultūros raidos koncepciją, kurią reikėtų laikyti pagrindiniu šių darbų indėliu į Lietuvos archeologiją. Tai yra visiškai naujas požiūris, kadangi iki tol Lietuvos archeologijoje visiškai vyravo evoliucionistinis kultūros raidos traktavimas, kuomet kultūra suvokiama kaip nuolat evoliucionuojanti nuo primityvesnių formų link pažangesnių. Evoliucionistinis požiūris būdingas tiek sovietmečiu propaguotai marksistinei-lenininei paradigmai, tiek ir XX a. pabaigoje ją pakeitusiai difuzionistinei, migracijomis ir kultūrinėmis įtakomis grįstai kultūros raidos koncepcijai. Pastaruoju metu ciklinę kultūros raidos koncepciją plėtoja ir kiti tyrinėtojai – ją paremta neseniai apginta R. Tučo disertacija (Tučas 2012).

Monografijos struktūra – aiški ir nuosekli, sudaryta periodizacijos pagrindu – kiekvienas skyrius skiriamas atitinkamam laikotarpiui. Periodizacija pritaikoma konkrečiai Sėlos regionui, nesivadovaujama nusistovėjusia bendra Lietuvos geležies amžiaus periodizacijos schema. Tai vertinčiau kaip teigiamą dalyką, kadangi specialiai konkrečiam tyrimui pritaikyta periodizacija visada leis tiksliau užfiksuoti aktualius pokyčius nei bendra, sudaryta kitais pagrindais. Išskirtų periodų ribos nėra tiksliai apibrėžiamos, ir tai suprantama, turint omenyje bendras Lietuvos geležies amžiaus chronologijos problemas.

Pirmasis monografijos skyrius yra įvadinis – jame pristatomas teorinis ir metodinis tyrimo pagrindas, apibrėžiama nagrinėjama teritorija, apibūdinami jos geografiniai ir geomorfologiniai bruožai, apžvelgiami ankstyvieji rašytiniai šaltiniai, kuriuose,

kaip manoma, minimi sėliai, pateikiama archeologinė istoriografija, susijusi su Sėla ir sėliais.

Antrajame skyriuje analizuojamas laikotarpis nuo I t-mečio pr. Kr. pabaigos iki I t-mečio po Kr. pradžios. Pagrindinis dėmesys šiame skyriuje sutelktas į tuo metu vykusią radikalią krašto apgyvendinimo sistemos kaitą, kuomet apleidžiamos piliakalnių gyvenvietės ir persikeliama į atviras.

Trečiajame skyriuje aptariamas periodas nuo II iki V a., kuris traktuojamas kaip mažų dispersiškų, nuolat keičiančių savo vietą atvirų gyvenviečių laikotarpis. Piliakalniuose šiuo laikotarpiu jau nebegyvenama, gyvenvietės nuo jų nutolsta gana dideliais, kelių kilometrų atstumais, kraštovaizdyje paplinta nedidelės pilkapių grupės, kurios ir yra pagrindiniai nedidelių gyvenviečių vietos indikatoriai. Pabrėžiami šiuo laikotarpiu buvę intensyvūs tarpkultūriniai ryšiai, tankus teritorijos apgyvendinimas, rodantys čia gyvenus ekonomiškai aktyvias bendruomenes.

Ketvirtajame skyriuje, skirtame I t-mečio viduriui, analizuojamas Sėlos ištuštėjimo klausimas. Tariamą Sėlos ištuštėjimą šiuo laikotarpiu jau nuo seno pastebi ir mini daugelis autorių, tačiau nuodugni medžiagos analizė autorei leidžia pagrįstai daryti išvadą, kad tai tėra iliuzija, susidariusi dėl pernelyg didelio vienos rūšies informacijos (kapų duomenų) sureikšminimo.

Penktajame skyriuje analizuojami procesai, vykę I t-mečio 2-ojoje pusėje. Šis laikotarpis vaizduojamas kaip vadinamųjų gyvenvietės ir piliakalnio (GP) kompleksų dominavimo periodas – tokia komplekse pagrindinį vaidmenį vaidina papėdės gyvenvietė, o piliakalnis atlieka slėptuvės užpuolimų metu ir bendruomenės susibūrimų vietų taikos metu vaidmenį. Teigiama, kad tokie GP kompleksai apgyvendinimo sistemoje turi aukštesnę statusą nei paprastos žemdirbių gyvenvietės. Laidojimo paminklų medžiagoje šiuo laikotarpiu pastebimas trumpas elitinių kapų iškilimo epizodas, datuojamas VI a. pabaiga – VII a., kiek vėliau nei kitose Lietuvos kultūrinėse srityse. Vėliau tokie kapai išnyksta, tai šiame darbe traktuojama ne kaip paties elito sunykimas, bet kaip išnykęs poreikis savo statusą demonstruoti laidojimo apeigomis.

Šeštasis skyrius skirtas II t-mečio pradžiai. Šis laikotarpis pristatomas kaip piliakalnio ir gyvenvie-

tės (PG) centrų atsiradimo metas. PG centrai nuo GP kompleksų skiriasi tuo, kad juose intensyvios veiklos pėdsakų aptinkama ne tik papėdės gyvenvietėje, bet ir pačiame piliakalnyje. Teigiama, kad PG centrai krašto apgyvendinimo sistemoje turėjo dar aukštesnę statusą nei GP kompleksai, jie prilyginami mažųjų žemių centrums. Teigiama, kad šiuo laikotarpiu pradeda formuotis centralizuota teritorinė struktūra, kuri greit, apie XII a., tikriausiai dėl išorinių jėgų įtakos, sunyksta.

Septintajame skyriuje aptariamas Sėlos krašto likimas XIII–XIV a. Šiuo laikotarpiu Sėla atsiduria pasienio zonoje tarp LDK ir Livonijos ordino, todėl literatūroje yra išsigalėjęs požiūris, kad dėl nuolatinių karų ir grobiamųjų žygių kraštas ištuštėjo ir čia susiformavo dykra. Vis dėlto detalesnė duomenų analizė leidžia autorei suabejoti visišku krašto ištuštėjimu ir įvairiapusiškiau pažvelgti į šią problemą.

Na, ir paskutiniajame, aštuntajame, skyriuje pateikiamas apibendrintas Sėlos sociokultūrinės raidos modelis, išskiriamos transformacijų, plėtros ir stabilumo fazės. Šį modelį plačiau aptarsiu recenzijos pabaigoje, o kad būtų galima tiksliau įvertinti pagrindinių A. Simniškytės darbo išvadų pagrįstumą, reikėtų detaliau panagrinėti, kaip monografijoje yra siejamos interpretacijos su duomenimis, kaip ir dera recenzijai, atkreipiant dėmesį į labiau diskutuotinas vietas.

Kiekviename atskiram laikotarpiui skirtame skyriuje yra poskyriai, kuriuose aptariamos atskiros duomenų grupės. Galima išskirti 4-ias pagrindines grupes: gyvenvietės ir piliakalniai, keramika, palinologiniai duomenys bei laidojimo paminklai. Duomenys pateikiami apibendrinti, tai vertintina teigiamai, kadangi neapkrauna teksto ilgais faktinės medžiagos aprašymais, o ir monografijos tikslas yra medžiagos apibendrinimas, o ne jos publikavimas, be to, detalesnių duomenų apie kiekvieną paminklą galima rasti pridedamame išsamiaame kataloge – Sėlos archeologijos sąvade. Duomenų interpretacija pateikiama ne atskirai, bet greta, prie konkrečių duomenų aprašymo, todėl beveik visada galima aiškiai įvertinti, ar tos interpretacijos yra pagrįstos. Interpretacijų nėra labai daug, bet pateikiamos tik tokios įžvalgos, kurios tiesiogiai kyla iš analizuojamų duomenų. Reikia pastebėti, kad su teritorinių

struktūrų analize susijusiems darbams Lietuvos archeologijoje iki šiol buvo būdingas itin didelis teorinių „pasvarstymų“, gerokai nutolstančių nuo turimų duomenų, kiekis¹. Tokia tendencija labai nestebina dėl akivaizdaus duomenų trūkumo bei šios krypties tyrimų tradicijų nebuvimo, tačiau, be abejo, to reikėtų vengti. A. Simniškytei šioje monografijoje, manau, tai gerai pavyksta, link to nukrypstama galbūt tik pavieniais atvejais (pvz., p.108).

Gyvenvietės ir piliakalniai – viena svarbiausių duomenų grupių, ji kiekviename skyriuje aptariama pirmiausia. Gyvenviečių ir piliakalnių duomenys šiame darbe svarbūs keliais aspektais – tai chronologija, gyvenviečių struktūra bei gyvenvietėse vykdyta veikla, jos pobūdis ir intensyvumas. Chronologijos atžvilgiu medžiaga pateikiama apibendrintai, dažniausiai remiantis konkretų paminklų tyrusio autoriaus traktavimu. Tik tada, kai tas traktavimas akivaizdžiai iškrinta iš konteksto, kitų tyrinėtojų nuomone suabejojama (pvz., kai kultūrinis sluoksnis su brūkšniuotąja keramika datuojamas V–IX a., p.42). Mano nuomone, tokių abejonių turėtų kilti daugiau, kadangi ankstesniais metais vyravęs kultūrinio sluoksnio formavimosi suvokimas šiuo metu tikrai kelia labai rimtų abejonių, tai akivaizdžiai parodo ir paskutinis pavyzdys. Gyvenviečių chronologija monografijoje nustatoma remiantis įvairiais duomenimis – keramika, individualiais radiniais ir radiokarboninėmis datomis, todėl galutinis rezultatas patenkinamas – tampa įmanoma nustatyti bent jau kuriam laikotarpiui priklauso konkreti gyvenvietė, bet detalesnių su chronologija susijusių klausimų (pvz., kada buvo apleisti Brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalniai) analizei tokių duomenų nepakanka.

Gyvenviečių struktūra darbe analizuojama daugiausia tik pačiais bendriausiais bruožais – jos skirstomos į kompaktiškas piliakalnių, dispersiškas atviras, piliakalnių papėdžių, salų gyvenvietes ir pan. Be abejo, detalesnis gyvenviečių struktūros klasifikavimas suteiktų žymiai daugiau pageidaujamos informacijos, bet toks nedetalus skirstymas yra būtent tai, ką leidžia šiuo metu turimi duomenys.

Todėl pagirtina, kad šiuo atveju nepasiduota pagundai analizuoti tai, apie ką trūksta duomenų.

Gyvenvietėse vykdytos veiklos pobūdžio ir intensyvumo analizė turi lemiamą reikšmę A. Simniškytės monografijoje – jų pagrindu atsekama apgyvendinimo sistemos raida, išskiriami GP ir PG kompleksai. Pagrindinis kriterijus veiklos intensyvumui nustatyti pasirenkamas kultūrinio sluoksnio intensyvumas, storis, jame aptinkamų radinių koncentracija. Kai kuriais atvejais, pvz., kaip nustatyti, kur, piliakalnyje ar jo papėdėje, telkėsi pagrindinė veikla, toks kriterijus su tam tikromis išlygomis gali būti naudojamas, tačiau teritoriniams centrams identifikuoti (p.105) yra labai abejotinas. Pirmiausia skirtumo tarp aukštesnį ir žemesnį statusą turinčios gyvenvietės tikrai negalima suprasti taip, kad aukštesnio statuso gyvenvietėje kažkokia veikla (kurios metu kaupiasi kultūrinis sluoksnis) vykdyta intensyviau, o žemesnio – mažiau. Aukštesnio statuso gyvenvietė turėtų būti išskiriama pagal kokybinį, o ne kiekybinį kriterijų, t.y. identifikuojant joje tokias veiklas, kokių neužfiksuojama paprastose gyvenvietėse. Tokia veikla galėtų būti kai kurie amatai (pvz., juvelyrika), tolimoji prekyba, religinės apeigos ir pan. – nė vienos jų požymiu negali būti laikomas kultūrinio sluoksnio intensyvumas. Sluoksnio intensyvumas paprastai yra siejamas su gyvenvietės ilgalaikiškumu ir pastovumu, tačiau tokia sąsaja nėra teisinga. Žinoma ir labai ilgą laiką egzistavusių gyvenviečių (pvz., Kernavė, Žardė), kuriose kultūrinio sluoksnio nėra arba jo išlikę tik fragmentai, taip pat esama ir trumpalaikių gyvenviečių su gana storu kultūriniu sluoksniu. Be to, net jei tokia sąsaja ir galėtų būti laikoma teisinga, gyvenvietės ilgalaikiškumas neturėtų būti tiesiogiai siejamas su jos aukštesniu statusu apgyvendinimo sistemoje. Antra, radinių kiekis ir koncentracija kultūriniame sluoksnyje, kaip ir paties sluoksnio storis, tik labai maža dalimi priklauso nuo vykdytos veiklos intensyvumo, žymiai didesnę įtaką tam turi formavimosi procesai (atliekų šalinimas, perdirbimas ir pan.), gyvenvietės apleidimo pobūdis (planuotas ar neplanuotas, pvz., gaisras, užpuolimas), tafonomija. Būtent formavimosi

¹ Kaip vieną ryškiausių pavyzdžių galima paminėti hierarchinius gyvenviečių ryšius, kurie minimi daugelio autorių, bet nepateikiant tai patvirtinančių duomenų iš pačių gyvenviečių, geriausiai atveju remiantis analogijomis, bet neįrodant jų pagrįstumo.

procesų (tiek kultūrinių, tiek gamtinių) įvertinimo ir galima labiausiai pasigesti analizuojant gyvenviečių bei piliakalnių medžiagą aptariamame darbe, o be šių aspektų gyvenviečių medžiaga ir jos teikiamos interpretacijos galimybės tikrai negali būti visavertiškai išnaudotos.

Šiaip ar taip, gyvenviečių duomenims šiame darbe teikiamas tikrai labai svarbus vaidmuo, jie tiesiogiai panaudojami rekonstruojant sociokultūrinę raidą. Tai dar vienas bruožas, pagal kurį recenzuojamas darbas išsiskiria iš bendro Lietuvos archeologijos istoriografijos konteksto teigiama prasme – kiti apgyvendinimo sistemą analizavę autoriai remdavosi beveik vien tik laidojimo paminklų ir piliakalnių duomenimis.

Keramika atskirai aptariama tik keliuose monografijos skyriuose, kituose ji glaustai aptariama kartu su kita gyvenviečių ir piliakalnių medžiaga. Vis dėlto reikia pripažinti, kad informacija, kurią gali suteikti keramikos analizė, nėra pakankamai išnaudojama. Keramika yra pagrindinis gyvenviečių ir piliakalnių radinys, aptinkamas masiškai ir dėl to suteikia puikių galimybių detaliam nustatyti gyvenviečių chronologiją, struktūros kaitą bei kitus aspektus, kurie yra itin svarbūs šio darbo problematikai, bet informatyvi ji gali būti tik tada, kai tinkamai išanalizuojama ir suklasifikuojama. Šiuo atveju aktuali būtų chronologiniu aspektu pagrįsta klasifikacija. Monografijoje detaliam nagrinėjama tik Juodonių archeologinio komplekso keramika. Ji klasifikuojama pagal paviršiaus apdirbimą bei pagal ornamentiką atskirai, abiejų šių klasifikacijų nesujungiant į vieną sistemą. Chronologiniai keramikos pokyčiai analizuojami pagal atskirų rūšių (išskirtų tik pagal paviršiaus apdirbimo būdą) statistines proporcijas įvairiame gylyje esančiuose nestratifikuoto kultūrinio sluoksnio horizontuose. Mano nuomone, šis metodas nėra tinkamas tokio pobūdžio analizei, ir būtent jį galima kaltinti dėl ankstesnėje istoriografijoje išvirtinusių didelių abejonių keliančių keramikos raidos modelių (žr. Vengalis 2009, p.80–81). Metodo netinkamumas akivaizdžiai atsiskleidžia ir A. Simniškytės darbe, ji pati ne kartą tai pabrėžia (p.101, 140), bet kažkodėl naudoja. Šis metodas taip ir nepadeda išspręsti problemos – aiškesnė keramikos raidos schema taip ir nepateikiama. Pagrindinė

priežastis, kodėl šis metodas negali būti naudojamas, vėl yra susijusi su archeologinio konteksto formavimosi procesais – nestratifikuoto kultūrinio sluoksnio jokia būdu negalima traktuoti taip pat, kaip ir stratifikuoto. Toks sluoksnis nesiformuoja iš apačios į viršų, kaip stratifikuotas, jame vyksta intensyvūs radinių ir grunto maišymosi procesai, todėl radinio aptikimo gylys negali būti siejamas su jo chronologija – žiesta šukė gali būti randama giliau nei paleolitinis titnagas ir tai neturėtų būti laikoma kažkokia anomalija. Kitas dalykas – jei bandysime apskaičiuoti keramikos rūšių kiekio proporcijas įvairiose gyvenvietės vietose, pamatysime, kad jos visur yra skirtingos. Taigi kiekio proporcijos priklauso visai nuo kitų dalykų – veiklos zonų išsidėstymo gyvenvietėje ir jų kaitos laikui bėgant. Jei vienos keramikos kažkur aptikta daugiau nei kitos, tai dar nereiškia, kad ji buvo naudojama ilgiau.

Be abejo, detali keramikos klasifikacija reikalauja tikrai didelio darbo, ir ji į tokio apibendrinamojo pobūdžio darbo rėmus nebūtų tilpusi. Vis dėlto reikia tikėtis, kad autorė po šios monografijos nenustos domėtis Sėlos regionu ir detalesnės keramikos analizės sulauksime ateityje. Mano nuomone, tokia analizė yra labai perspektyvi ir gali duoti tikrai įdomių rezultatų, kurie galbūt net tam tikru mastu pakeistų bendrą Sėlos kultūrinės raidos modelį. Sėlos keramikos raida dažniausiai pateikiama taip: brūkšniuotoji keramika – keramika lygiu paviršiumi – grublėtoji keramika – keramika lygiu paviršiumi – apžiesta keramika. Problema čia yra tai, kad egzistuoja du skirtingi periodai, kuomet buvo naudojama keramika lygiu paviršiumi. Dabar atrodo, kad nėra išskirta konkrečių požymių, leidžiančių atskirti skirtingiems laikotarpiams priklausančią keramiką lygiu paviršiumi, taigi, datuojant gyvenviečių kultūrinius sluoksnius pagal keramiką, gali atsirasti labai didelių paklaidų.

Ūkio raida analizuojama palinologinių duomenų pagrindu. Pagal uždurpėjusiose vietose atliktų gręžinių žiedadulkes sudarytų diagramų pagrindu išskiriamos ūkinės veiklos suintensyvėjimo ir regresijos fazės. Šių duomenų patikimumą vis dėlto tenka vertinti gana kritiškai. Tai daryti verčia daugelis aplinkybių: problemos, susijusios su pačiu palinologijos metodu (skirtingų augalų subrandinamas

skirtingas žiedadulkių kiekis, skirtingas plitimo spindulys, skirtingas išliekamumas ir t.t.), ir tai, kad apibendrinimai daromi tik pagal du gręžinius (Juodonių ir Petrešiūnų), kurie nuo žinomų archeologinių paminklų nutolę skirtingais atstumais, o gaunami rezultatai yra labai skirtingi, lyg ir rodytų skirtingą ūkinės veiklos raidą. Kadangi turimi tik du gręžiniai, lieka neaišku, kaip tą skirtumą interpretuoti – ar tam įtakos turėjo skirtingi atstumai nuo gyvenviečių, ar skirtinga tų gyvenviečių raida, ar kokios kitos, galbūt net metodinės priežastys. Juodonių gręžinio duomenys buvo publikuoti jau anksčiau, iš jų galime sužinoti, kad ten buvo atlikta ne tik palinologinė, bet ir makrobotaninė analizė (Daugнора *ir kt.* 2004), bet monografijoje kalbama tik apie žiedadulkių tyrimus. Makrobotaninės liekanos nesklinda dideliais atstumais, kaip žiedadulkės, todėl jos dažniausiai laikomos patikimesniais konkrečios vietos paleoekologijos indikatoriais. Taigi lieka neaišku, kodėl monografijoje apsiribojama tik žiedadulkių duomenimis. Nepaisant išvardintų pastebėjimų dėl duomenų patikimumo, reikėtų atkreipti dėmesį, kad vien jau tas faktas, kad šiame darbe remiamasi paleobotaniniais duomenimis, gali būti traktuojamas kaip labai teigiamas bruožas. Šio metodo neišnaudojimą galima įvardinti kaip vieną didžiausių Lietuvos geležies amžiaus archeologijos spragų – iki pastarųjų metų jis apskritai nebuvo naudojamas. Taigi paleobotaninių duomenų panaudojimą galima vertinti kaip dar vieną recenzuojamo darbo novatoriškumą geležies amžiaus tyrimuose. Belieka tikėtis, kad jau netolimoje ateityje tokių duomenų turėsime gerokai daugiau.

Paskutinė, bet viena svarbiausių duomenų grupių – laidojimo paminklai. Jų analizėje aš išskirčiau du svarbiausius aspektus, pagal kuriuos jų medžiaga monografijoje naudojama sociokultūrinei regiono raidai atkurti – tai pati laidojimo paminklų lokalizacija ir įkapių kompleksų analizė siekiant identifikuoti elitui priklausančius kapus. Vertindama pilkapių lokalizaciją autorė pabrėžia jų išskirtinumą kraštovaizdyje, atkreipia dėmesį į jų funkciją per palaidotus protėvius įtvirtinti juos supylusios bendruomenės teisę į žemę (p.91). Tokia koncepcija yra įdomi ir Lietuvos archeologijoje nauja, anksčiau tai nebuvo analizuojama.

Pilkapiuose ir plokštiniuose kapinyuose aptiktus kapus A. Simniškytė analizuoja socialiniu pagrindu. Didžiausia problema, su kuria čia susiduriama, yra tai, kad tik labai maža kapų dalis buvo tirta osteologiškai. Dėl šios priežasties iškyla problemų analizuojant socialinę stratifikaciją lyties ir amžiaus pagrindu. Šias problemas tenka spręsti lyti nustatant pagal kai kurias tik vyrams ar tik moterims būdingas įkapes (ginklus, tam tikrus papuošalus), o amžių – pagal skeleto ar kapo dydį bei mažas įkapes. Tokia metodika įneša paklaidų (pvz., neturinti, be įkapių kapai lieka prie neidentifikuotos lyties, todėl tiek vyrų, tiek moterų kapai statistiškai atrodo turtingesni nei yra iš tikrųjų), tačiau be osteologinės analizės to išvengti, matyt, neįmanoma. Elito kapų identifikavimas yra vienas pagrindinių monografijoje atliekamo tyrimo uždavinių – elito iškilimas, jo matomumas traktuojamas kaip tam tikrų kultūros raidos ciklų identifikatorius. Tokius kapus A. Simniškytė bando identifikuoti pagal prabangiausių įkapių komplektus. Tokie komplektai išskiriami analizuojant tiek bendrą radinių skaičių (RS), tiek ir radinių rūšių skaičių (RRS) tam tikrame kape. Tokia metodika didesnių abejonių galbūt ir nekeltų, jei tiesioginę socialinio statuso ir įkapių prabangumo sąsają laikytume universaliu reiškiniu. Vis dėlto šiuo klausimu yra įvairių nuomonių, jis vis dar lieka gana diskutuotinas (Kurila 2009, p.21–30). Šiaip ar taip, reikia pabrėžti, kad monografijoje į šiuos aspektus atkreipiamas dėmesys ir jie yra diskutuojami (p.131).

Na, ir galiausiai reikėtų aptarti pagrindines darbo išvadas – paanalizuoti, kaip ciklinis kultūros raidos modelis pritaikomas konkrečiai Sėlos regionui. Įdomu, kad neseniai Vilniaus universitete buvo apginta R. Tučo disertacija, kurioje nagrinėjamas Lietuvos teritorijos apgyvendinimas geležies amžiuje. Joje, be kitų dalykų, pateikiamas ir Sėlos apgyvendinimo modelis, sudarytas remiantis labai panašia ciklinės kultūros raidos koncepcija (Tučas 2012, p.289–305). Palyginę abiejų autorių pateikiamus modelius matome, kad jie radikaliai skiriasi (pav.), todėl šiek tiek keista, kad A. Simniškytė savo monografijoje su R. Tučo darbu visiškai nediskutuoja, apie jį užsimena tik įvadinėje dalyje. Esant tokioms aplinkybėms, manau, būtų naudinga ir įdomu palyginti abiejų mokslininkų išvadas šioje recenzijoje.

	I a.	II a.	III a.	IV a.	V a.	VI a.	VII a.	VIII a.	IX a.	X a.	XI a.	XII a.	XIII a.
A. Simniškytė:	↑	↗		→		↑	↗		→		↑	↗	→
R. Tučas:	↗	→		↑		↘		↑		↗		→	↘

↗ plėtra → stabilumas ↑ transformacija ↘ regresija

A. Simniškytės ir R. Tučo Sėlos regiono kultūrinės raidos modelių palyginimas (paryškintos sutampančios ar panašios fazės).

Pirmasis į akis krintantis skirtumas būtų tai, kad A. Simniškytė analizuoja visą Sėlos regioną, o R. Tučas – tik lietuviškąją jo dalį. Tačiau tuo negalima paaiškinti šių modelių skirtumo, kadangi A. Simniškytė, analizuodama visą regioną, nepastebi reikšmingesnių skirtumų tarp atskirų Sėlos teritorijos dalių. Antrasis ryškus skirtumas būtų tai, kad gana skiriasi abiejų autorių naudojami šaltiniai – A. Simniškytė tam naudoja gerokai įvairiapusiškesnius ir detalesnius duomenis, atsižvelgia į vidinę archeologinių objektų raidą, socialinius aspektus ir pan., o R. Tučo analizė yra bendresnė, orientuojama į atskirų archeologinių objektų atsiradimo ir sunykimo chronologiją, bet nesigilinama į jų raidos ypatumus. Turint omenyje, kad nei vieni, nei kiti duomenys nėra tokie išsamūs, kokių norėtusi, kai kurie abiejų autorių sudarytų modelių nesutapimai tampa savime suprantami. Tačiau, mano nuomone, net ir tokie atveju šie modeliai galbūt taptų kažkiek panašesni, jei išskiriamos plėtros, stabilumo ir smukimo/transformacijos fazės būtų detaliau plėtojamos teoriniu lygmeniu. Šios fazės, jų požymiai A. Simniškytės darbe apibrėžiami labai lakoniškai (p.14–15, 180–181) ir, deja, juos siejant tik su laidojimo paminklų duomenimis. Čia iš tikrųjų galima pasigesti ciklo fazių sąsajų su gyvenviečių medžiaga apibrėžimo, juo lab kad atliktas tyrimas, manau, tikrai būtų leidęs tai padaryti. Todėl reikia tikėtis, kad šios koncepcijos autorės bus plėtojamos ir ateityje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad A. Simniškytės monografijoje „Geležies amžius Sėloje“ pateikiami jau daugiau nei dešimtmetį autorės vykdomi mažiausiai pažįstamos Lietuvos kultūrinės srities tyrinėjimai. Manau, kad ši monografija (vertinant ją kartu su ankstesniais autorės darbais, kurių pagrindu ji ir buvo parengta) yra reikšmingas indėlis į Lietuvos archeologijos mokslo plėtrą. Tai įrodo ir tikrai

daug teorinių bei metodinių naujovių, iki šiol nenauginėtų klausimų iškėlimas, naujų duomenų pasitelkimas. Šioje recenzijoje stengiausi atkreipti dėmesį tik į, mano nuomone, pagrindinius darbo naujoviškumo aspektus, bet smulkesnių yra gerokai daugiau. Be abejo, monografijoje yra teiginių, su kuriais galbūt norėtusi nesutikti, pasitelkiama metodų, kurių patikimumu galima suabejoti, bet tai vertinčiau ne kaip trūkumus, bet kaip teigiamą dalyką, skatinantį diskusijas, požiūrių įvairovę, o kartu ir mokslo progresą. Ta proga Andrą Simniškytę norėčiau pasveikinti išleidus savo pirmąją monografiją ir, be abejo, palinkėti, kad ji būtų ne paskutinė.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Bertašius, M., 2002. *Vidurio Lietuva VII–XII a.* Kaunas: VDU leidykla.

Daugnora, L., Girininkas, A., Guobytė, R., Kisielienė, D., Simniškytė, A., Stančikaitė, M., 2004. Juodony ir Jaros apyžeris: gamta ir gyventojai. *Lietuvos archeologija*, 26, 111–134.

Kurila, L., 2009. *Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje III–XII a. (laidojimo paminklų duomenimis)* (daktaro disertacija). Vilniaus universitetas.

Simniškytė-Strimaitienė, A., 2004. *Kultūrinė dinamika Sėlos regione (I–XIII a. po Kr.)* (daktaro disertacija). Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, F. 132–3077.

Tučas, R., 2012. *Lietuvos teritorijos apgyvendinimo raida I–XII a.* (daktaro disertacija). Vilniaus universitetas.

Vengalis, R., 2009. *Rytų Lietuvos gyvenvietės I–XII a.* (daktaro disertacija). Vilniaus universitetas.

Žulkus, V., 2004. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje.* Vilnius: Versus Aureus.

Rokas VENGALIS